

LES FORMES DE LA PRIMERA PERSONA DEL PRESENT D'INDICATIU *CÀNTOCI CÀNTOT*

Al nord del català central es troben formes verbals de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu amb els segments [k] o [t] després del morf /o/, l'estudi de les quals és el propòsit de l'article.¹ Hi ajuntem les realitzacions del tipus *càntic* que a inicis del segle xx es podien localitzar al Ripollès, Garrotxa i nord de l'Alt Empordà (coexistent amb les del tipus *càntoc*, *canto* i *canti*). Tenint en compte que —tal com veurem— allà on no apareix *càntoc* tampoc no hi ha *càntic* (seria el cas de Cadaqués, a més a més del rossellonès), hem interpretat que és l'element [k] de *càntoc* el que s'hauria difós cap a *canti*, amb el resultat de *càntic*. Queda fora de la nostra intenció actual abordar l'estudi de les formes verbals d'aparença més o menys similar que han estat localitzades al Baix Camp (acabaments en [uk], [ek] i [ik]), al Priorat (en [ok]) i al valencià (en [ek], [ik]), tot i que hi farem un breu esment en referir-nos a la naturalesa lingüística del segment [k] (cf. l'apartat 3).

Els objectius concretament són:

a) Traçar els límits geogràfics que tenien al nord del català central a inicis del segle xx les formes de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu amb [k]/[t] final de les classes verbals principals. Les dades en què ens basem són les d'Alcover (1906-28).

b) Delimitar la zona que la característica abraça a l'actualitat. Ens fonamentem en entrevistes lingüístiques que hem realitzat a vuit comarques (cinc d'aquestes durant el període 1999-2000 i les altres tres el 2003).

c) A partir de l'anàlisi sincrònica i diacrònica que es desprèn dels punts anteriors, valorar la naturalesa lingüística que té el segment [k] en aquesta àrea; es dona la circumstància que alguns autors l'han considerat epítesi fonètica i, d'altres, li han concedit categoria morfemàtica.

1. La redacció d'aquest article s'inscriu dins dels projectes d'investigació HUM 2004-01504/FILO i BFF 2000-0754.

Per fonamentar o il·lustrar el que s'exposa, hi adjuntem mapes, diversos dels quals quantificats;² pel que fa a les localitats investigades i la seva numeració, cf. taula 1.

1. ANÀLISI DE LA SITUACIÓ A INICIS DEL SEGLE XX (DADES: ALCOVER 1906-28)

Com ja hem anunciat, ens referirem a les dades que Alcover va recollir en les excursions filològiques del període 1906-28 destinades a obtenir la morfologia verbal de tot el domini lingüístic.

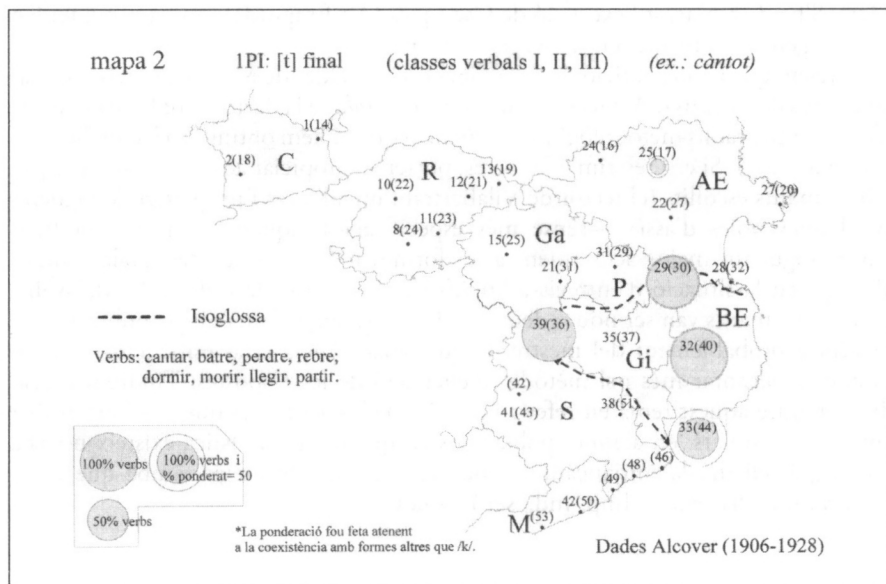
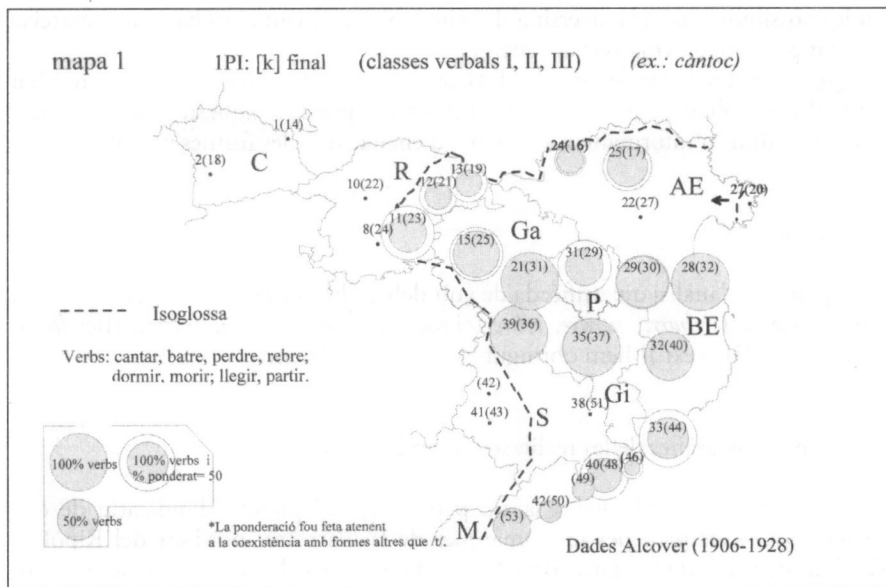
1.1 *Metodologia: tipus d'informants i elicitació de dades*

Els informants més comuns de les seves entrevistes de morfologia verbal són grups de nens o nenes de deu a catorze anys que ell reunia per fer-los conjuguar. Creiem, però, que més aviat s'ha de considerar que les dades reflecteixen un cert estat de llengua d'inicis del segle xx, comprnent sovint diverses edats: a més del fet que en algunes localitats només entrevistà adults —això s'esdevé en quatre de la zona en què s'ha manifestat la característica que aquí examinem—, sovint a les sessions amb els infants hi acudien també estudiosos locals i coneguts d'Alcover arran de l'*Obra del Diccionari*, els quals devien fer-hi aportacions.³

Pel que fa a l'elicitació de dades, ja ha estat assenyalat que Alcover no deixà cap descripció expressa sobre la metodologia emprada en aquestes entrevistes lingüístiques, més enllà d'alguns comentaris dispersos que podem trobar en fullejar el *BDLC* (Perea 2001: 117). En aquestes pàgines són freqüents les al·lusions a la recitació oral de la conjugació verbal, la qual sembla que efectuaven d'una manera ràpida un informant darrere l'altre després que ell hagués anunciat l'infinitiu del verb corresponent; es fa també referència a una disposició d'aquests en rotllanes. Apuntem que el caràcter consecutiu de la recitació dels diversos informants sembla

2. Per a la lectura dels mapes annexos, cal fer les indicacions següents: A) mapes 1, 2, 5 i 6: a cada població en què apareix la característica, s'hi veu dibuixat un cercle, l'àrea del qual indica el grau amb què aquesta s'ha manifestat en aquella localitat (concretament, el percentatge dels verbs examinats en què apareixia la característica almenys per a un dels tres informants de la localitat). Quan aquella forma verbal convivia en aquella localitat amb una altra alternant, el verb puntuava la meitat; en aquests casos, el cercle exterior fa referència al percentatge dels verbs en què apareixia la característica —independentment de l'existència o no de formes alternants— i el cercle interior (és a dir, l'àrea en gris) es refereix al percentatge ponderat segons el factor coexistència. B) Mapes 4a i 4b: cada barra indica el percentatge de verbs en què es manifestava la solució que el color o patró expressa —el fet d'haver-hi generalment formes alternants en una mateixa localitat fa que la suma dels percentatges de les diverses barres corresponents a cada localitat pugui ser superior a 100.

3. Per al detall dels viatges corresponents a les enquestes de morfologia verbal de la nostra zona, vegeu Alcover (1907, 1909b, 1918, 1922 i *Introducció*).

l'única possibilitat atesa la diversitat de solucions que sovint es troba en una mateixa localitat per a una forma verbal concreta.

Quan, en analitzar les dades d'Alcover (1906-28), aparegui algun resultat puntual poc coherent amb la resta, caldrà tenir presents aquestes particularitats relatives al tipus d'informants i al sistema d'elicitació de les formes verbals.

1.2 Resultats

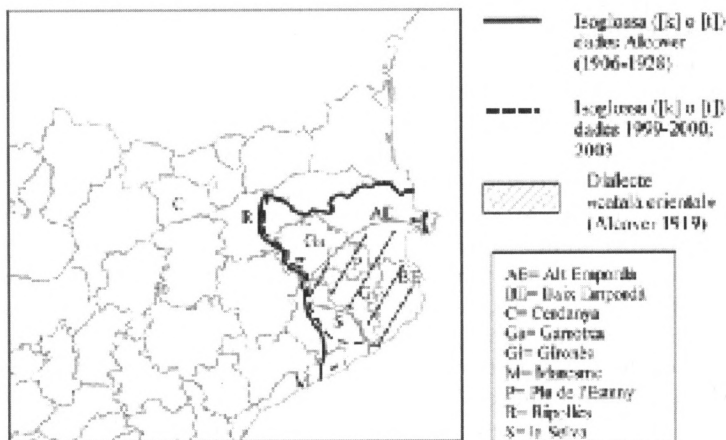
A partir de l'anàlisi quantificada de vuit dels verbs que conté Alcover (1906-28) [*cantar* (classe I); *batre*, *perdre*, *rebre* (classe II); *dormir*, *morir* (classe III); *llegir*, *partir* (classe III, +ext.)] hem obtingut els resultats següents:

1.2.1 Límits geogràfics de les realitzacions amb [k] final

Les formes amb [k] final a la 1a. pers. sing. del present d'indicatiu de què tractem aquí s'estenien per les comarques de la Garrotxa, nord-est del Ripollès, Alt Empordà, Pla de l'Estany, Baix Empordà, Gironès, la Selva (excepte el sector d'Arbúcies i St. Hilari Sacalm) i el nord del Maresme (arribava a abraçar Canet de Mar). S'ha de remarcar l'excepció de Cadaqués (Alt Empordà), on en canvi tenien plena vigència les formes en /i/. Vegeu el mapa 1.

Creiem que la no aparició de [k] a Figueres i a Caldes de Malavella (dels setanta-cinc verbs del corpus d'Alcover, només consta un *sòluc* a la darrera població) s'hauria d'explicar per raons metodològiques atinent al que hi hem obtingut a l'actualitat (*cf.* l'apartat 2.2.1). Si ens referim a Figueres, potser va propiciar aquest resultat el tipus d'informants escollits (el rector de Vilabertran, un advocat i propietari de Figueres «y algunes noies d'assí» —sense més especificació); aquestes persones podrien haver tingut un major acostament a les formes més comunes del català central, almenys en la situació d'entrevista lingüística. Per al cas de Caldes de Malavella, on els informants van ser nou o deu nois d'11 a 12 anys d'una escola pública —en presència probablement del mestre, el qual abans havia estat esmentat—, la raó es podria decantar més pel mètode d'elicitació de les respostes. Tindrem ocasió de reprendre aquest tema en referir-nos a les dades actuals ja que ens hem trobat amb casos similars: en algunes poblacions en què la característica existeix no s'ha aconseguit elicitar-la mitjançant el qüestionari. S'hi pot afegir també que es va registrar un aïllat *éric* (1 Imp. Ind. 'ser') a Olot.

mapa 3

1.2.2 Rellevància dels límits indicats

El perímetre que acabem d'indicar per a aquesta característica abraça, d'una manera molt aproximada, l'àrea del bisbat de Girona (se n'exceptua només Arbúcies). Aquests límits no són atzarosos. Coromines s'hi ha referit a vegades en parlar d'algun fenomen lingüístic concret (com el vocalisme de les *oo* tòniques (1971). Recentment hem tingut l'ocasió d'assenyalar alguns trets de morfologia verbal i nominal que s'avindrien d'una manera força aproximada a aquest contorn (Adam 2002b). Estem aquí en presència, doncs, d'una de les característiques que es despleguen en aquesta àrea.

1.2.3 Comparació amb el perímetre del dialecte «català oriental» d'Alcover (1919)

No podem deixar de referir-nos al fet que Alcover, en la seva divisió dialectal del 1919, basada precisament en la desinència de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu de la classe verbal I, defineix un dialecte del català (que anomena «català oriental») prenent en consideració les formes *càntoc* i *càntot*. Aquest dialecte desapareixerà en la seva nova classificació de 1926.

Els límits que Alcover va concedir a aquell dialecte són, però, menors que els que acabem d'assignar corresponents a les realitzacions amb [k] final (cf. 1.2.1). Per a ell (Alcover 1919: 520), aquest català oriental «abriga l'Empurdà de Figueres en avall fins a Palamós i St. Feliu de Guíxols, regió d'Amer i de Girona fins a Tossa» (mapa 3).

Pel que fa a la menor amplitud al nord, a partir de l'anàlisi detallada que n'hem fet (mapa 4a) es pot apreciar com va donar prioritat al morf /i/ (que es troba a les formes [i], [ik]) enfront del segment /k/ (de les formes [uk], [ik]) o bé del morf /o/ (contingut a les formes [u], [uk]). La realitat és que /i/ només era clarament superior a la resta de solucions (/k/, /o/) a Maçanet de Cabrenys i a Cadaqués (en aquesta darrera població, d'altra banda, ja hem indicat que no hi havia /k/).

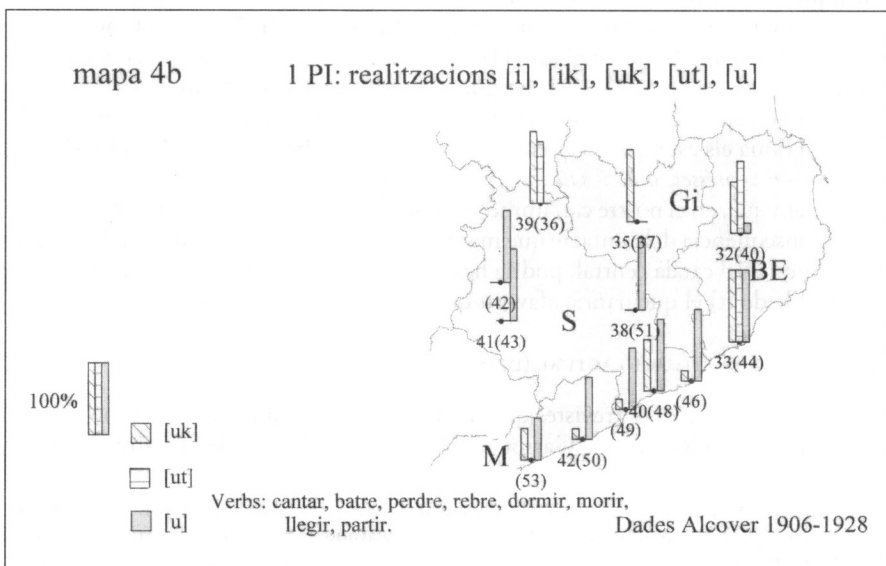
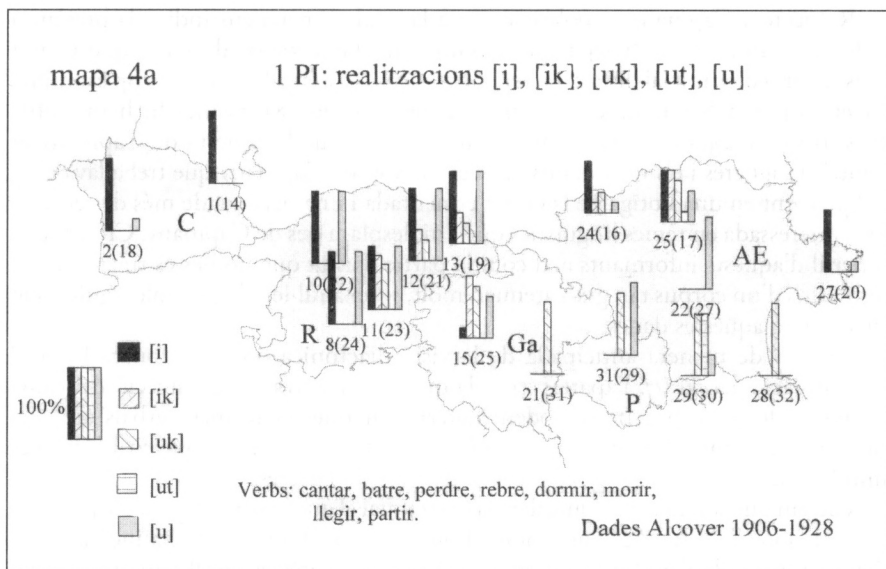
Respecte a l'extensió menor al sud, probablement Alcover només es va fixar en el que establia per definició: la desinència de primera persona del present d'indicatiu dels verbs de la 1a. conjugació. Es donen les circumstàncies que en el seu qüestionari de morfologia verbal només va incloure per a la classe I el verb *cantar*, i que a la costa de la Selva i del nord del Maresme només li van respondre *càntoc* a Tossa de Mar; s'entén, així, que marqués en aquesta població la frontera de la característica. L'anàlisi conjunta dels vuit verbs que abans hem indicat ja hem vist que ens dona testimoni de l'existència del tret lingüístic a la resta de la costa de la Selva i a la del nord del Maresme fins a Canet de Mar (mapa 4b i §1.2.1) —amb una coincidència que no deu ser fortuïta, en la nostra investigació actual també el verb *cantar* ha estat aquell en què s'ha manifestat la característica en un grau menor.

1.2.4 L'aparició de [t] final

Una altra constatació que es pot fer a partir de l'anàlisi de les dades d'Alcover (1906-28) és que, en un reduït sector de l'àrea que hem dibuixat corresponent a les formes amb [k] final, coexistien amb aquestes les formes amb [t] final; aquest sector és el Baix Empordà, nord de la Selva (Amer) i sud-oest de l'Alt Empordà (Saus-Camallera) (mapa 2).

Pel que fa a la ciutat de Girona —on no es va trobar [t] per a cap dels vuit verbs que analitzàvem— cal dir que, després d'haver examinat de manera complementària la resta del corpus dels setanta-cinc verbs d'Alcover (1906-28), només hi hem trobat [t] per a un verb (*ajúpot* 'ajupo'). Confirmant això, en un dels quaderns de camp de l'autor⁴ hi ha la indicació següent referida a Girona: «La forma indígena és [-uk] i qualche poc [-ut]». És difícil, però, saber fins a quin punt era possible fer cap asseveració categòrica. Per a aquesta característica emergent, l'atzar dels informants escollits o dels qui podien assessorar Alcover hauria pogut influir en un sentit o en l'altre. Curiosament, en el quadern de camp esmentat va dedicar els mateixos mots a Amer i, en canvi, a les dades que hi va obtenir hi ha molts verbs amb [t], com queda reflectit al mateix mapa 2.

4. Es tracta del quadern núm. 3 (Perea 1999a). Per a les citacions corresponents a Girona i a Amer, cf. les pp. 45 i 46 respectivament.

Respecte a Capmany —població per a la qual el mapa ens indica la presència d'alguna realització amb [t] i que nosaltres no hem inclòs dins del que es pot considerar sector inicial de la característica— s'ha d'assenyalar que, un cop examinat tot el corpus dels setanta-cinc verbs d'Alcover (1906-28), només hi hem trobat dues formes d'aquest tipus (*rèbot* i *témot*). Cal dir que l'enquesta de Capmany es realitzà a Figueres i els informants van ser un jove de Capmany que treballava com a dependent en una botiga de la ciutat esmentada i una persona de més de seixanta anys interessada en temes lingüístics que s'hi desplaça des de Capmany. Creiem que el perfil d'aquests informants així com la particularitat que només es tracta de dos verbs dins d'un corpus tan gran atenuen molt, si no anul·len, la possible significació territorial d'aquestes dades.

Fent ús de manera anticipada de la visió diacrònica que ens donarà l'anàlisi de la situació actual (*cf.* l'apartat 2) —la qual ens assenyalarà la direcció del canvi lingüístic de [k] cap a [t]— podem determinar que les formes verbals amb [t] haurien sorgit inicialment en un reduït sector de l'àrea que ocupaven les formes amb [k] i que s'haurien originat a partir d'aquestes darreres.

Creiem que són raons d'equivalència perceptual el que hauria propiciat la permuta entre els sons [k] i [t]. Apliquem aquí el que Recasens (1991: 248) ha indicat per a alguns mots de la llengua: l'intercanvi es justificaria «atès el nivell baix d'intensitat de l'explosió d'una consonant oclusiva final, i la similitud entre les característiques acústiques d'oclusives velars i dentoalveolars en alguns contextos vocàlics».⁵

Amb una certa contradicció amb el que aquí ha succeït, Recasens (1991: 228 i 248) considera més freqüent el canvi [t] > [k] (ex. *ànet* > *ànec*, *acòlit* > *acòlic*) que no pas el que aquí trobem [k] > [t], perquè, en mots seus, «l'explosió de [t] és menys intensa i perceptible que l'explosió de [k]». No obstant aquest nombre menor de casos, en dona els exemples següents: *bricoc* > *bricot* 'albercoc', *fic* > *fit* 'tipus de gra, tort', *préssec* > *présset*, *saüc* > *saüt*, *arsènic* > *arsènit*.

Pensem que, en el nostre cas, immersos dins d'un procés d'anivellament lingüístic com a conseqüència del contacte que manté la zona de la qual tractem amb la varietat més comuna del català central, podria haver estat precisament aquest caràcter menys perceptible de [t] el que hauria afavorit que esdevingués el substitut de [k].

2. ANÀLISI DE LA SITUACIÓ ACTUAL (DADES 1999-2000 I 2003)

Aquí ens referim a entrevistes que hem realitzat durant el període 1999-2000 a les comarques del Ripollès, la Garrotxa, l'Alt Empordà i el Pla de l'Estany —a més a

5. Recasens hi afegeix que hi poden haver intervingut també factors analògics (1991: 225 i 248); tot i que no ho especifica, suposem que es refereix a analogia afavorida per la similitud entre les seqüències fonètiques dels lexemes.

més de la Cerdanya—⁶ i, l'any 2003, a les comarques del Baix Empordà, el Gironès, la Selva i nord del Maresme. El nombre de localitats enquestades ha estat quaranta-dues; per a les set primeres comarques, hem investigat les dinou poblacions incloses a Alcover (1906-28) més divuit d'addicionals; per a la Selva i el nord del Maresme, una selecció de cinc localitats de les nou que hi havia inclòs Alcover.

2.1 Metodologia: tipus d'informants i elicitació de dades

Els informants són persones nascudes a la població dins del període 1939-49 (és a dir, amb una edat compresa dins l'interval de 50 a 60 anys a les entrevistes de 1999-2000 i tres anys més a les de 2003), que hi resideixen i amb pares nats a la comarca o en poblacions properes a aquesta. El nombre és de tres informants per localitat i la selecció fou feta seguint el procediment d'atzar estadístic.⁷

Les dades obtingudes provenen d'entrevistes lingüístiques que hem mantingut amb cadascun dels informants de manera individual, d'una durada aproximada de dues hores, en les quals —i pel que fa al tema que aquí ens ocupa— s'havia previst recollir realitzacions de la primera persona singular del present d'indicatiu corresponents a tres varietats funcionals:

a) *Resposta al qüestionari*: es tractava d'obtenir formes verbals de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu amb l'ajut de frases que l'enquestador pronunciava i l'informant havia de completar.⁸ Es van incloure al qüestionari deu verbs representatius de les classes verbals principals —els mateixos vuit que hem examinat per a Alcover (1906-28) i dos més de la classe I (*menjar* i *pensar*). Aquestes preguntes estaven repartides dins d'un qüestionari de més de set-centes que abraçava diferents aspectes de morfologia verbal i nominal.

b) Una *conversa dirigida* al final de l'entrevista, preparada de manera expressa per obtenir formes de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu: es demanava a l'informant que expliqués què feia normalment un dia feiner o un diumenge, o bé l'elaboració d'algun plat de cuina. Des del punt de vista de la teoria de la variació funcional, podem apuntar que la conversa dirigida que vam planificar —constrets pel requeriment que necessitàvem elicitat formes verbals de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu— es podria distingir de la parla espontània pel tenor funcional

6. A la Cerdanya, però, ni a inicis del segle xx ni a l'actualitat no hi ha aparegut aquest tret lingüístic.

7. Ens plau expressar l'agraïment als cent trenta-dos informants, i també als quaranta-un ajuntaments que ens van facilitar la labor de seleccionar-los estadísticament i van actuar com a intermediaris a l'hora d'establir-hi el primer contacte.

8. Exemples d'aquestes frases són: «Abans pensava en aquell viatge i ara també sempre hi _____», «La setmana que ve rebré moltes cartes perquè, de cartes, jo normalment sempre en _____».

(bàsicament informatiu a la nostra conversa dirigida, mentre que a la parla espontània hi té un pes important l'interactiu) i, en un cert sentit, pel mode (un major grau de preparació en el cas de la nostra conversa dirigida ja que l'informant sabia abans de començar a parlar què havia d'explicar en el transcurs de tota la seva intervenció). Pel que fa al tenor interpersonal, tot i que vam procurar que aquest fos informal, és evident que es tracta d'una interacció entre desconeguts, en la qual, a més a més, una de les persones fa el paper d'entrevistat i, l'altre, d'entrevistador.⁹

c) Les realitzacions de la *parla espontània* de l'informant que vam tenir ocasió de recollir gràcies al contacte que hi mantinguérem amb motiu de la realització de l'entrevista. Ens referim aquí a la *casual speech* de Labov (1966).¹⁰ És aquest un estil acostat a la parla de cada dia amb amics o familiars, quan no es presta atenció al llenguatge. En la nostra investigació —i en la línia que l'autor descriu— les situacions idònies per recollir-la van ser: durant les converses telefòniques prèvies a l'entrevista; en el moment inicial de la trobada o mentre instal·làvem l'aparell de gravació; en talls ocasionals enmig del qüestionari en què l'informant se sortia del marc estricte *pregunta-resposta* i explicava, a iniciativa pròpia, coses diverses; després de la conversa dirigida; o bé ja drets a la porta acomiadant-nos.

Convé especificar que les anotacions d'aquesta varietat lingüística c) amb què comptem són menys nombroses i sistemàtiques que les corresponents a les varietats a) i b): només es prengué nota de les realitzacions diferents de l'estàndard (i no de les coincidents) i el temps de recollida d'aquestes dades fou limitat al marc estricte del contacte que vam tenir amb l'informant amb motiu de la realització de l'entrevista lingüística. És per això que poden servir de complement a les altres però no s'hi pot establir una comparació detallada.

2.2 Resultats

2.2.1 Expansió de [t] i retrocés de [k]

El primer que hem de fer observar és que, com ja hem avançat a §1.2.1, per traçar els límits actuals de la característica no ha resultat suficient utilitzar les dades obtingudes mitjançant el qüestionari: ha calgut la conversa dirigida perquè ens

9. Per a l'explicació sobre els factors que intervenen en la variació funcional de la llengua (camp [o *tema*], mode [o *canal*], tenor funcional [o *propòsit*], tenor interpersonal [o *formalitat* o bé *to*]), vegeu Payrató (1998).

10. Tot i que, per a Labov, *spontaneous speech* té un caire lleugerament diferent (podia aparèixer en situacions formals quan hi entra en joc l'emotivitat), ell mateix reconeix que, a la pràctica, *casual speech* i *spontaneous speech* s'analitzen juntes. La tria del terme *espontani* ha estat per evitar la traducció un xic forçada de *casual*.

aparegués a sis poblacions¹¹ —això ens recorda, en part, els buits de Figueres i Caldes de Malavella a les entrevistes d'Alcover. La parla espontània que vam poder captar dels informants va incorporar una nova població per a [k] —mitjançant el qüestionari o la conversa dirigida només hi havíem detectat [t].¹² A l'apartat 2.2.5 intentem aprofundir en el tema de la menor aparició d'aquesta característica dins del marc del qüestionari.

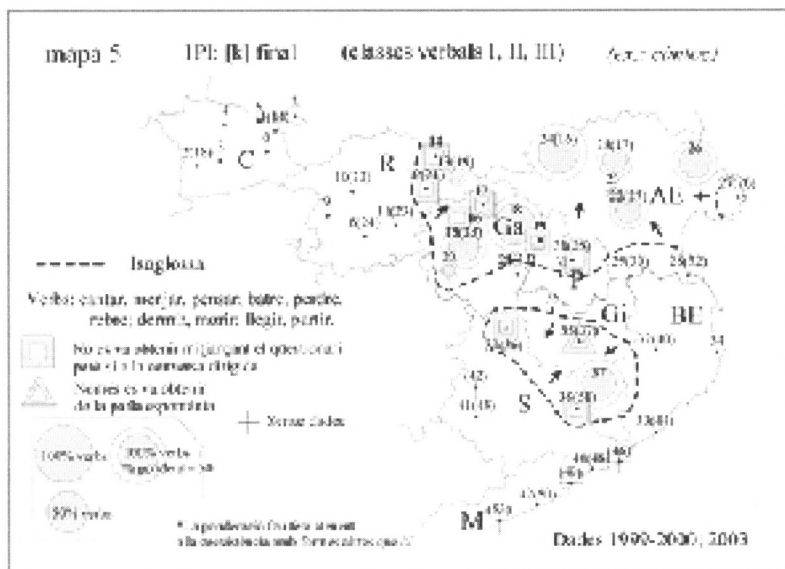
Per a l'anàlisi de la distribució actual del tret lingüístic, caldrà basar-nos, doncs, en les dades conjuntes dels tres tipus de discurs (*cf.* mapes 5 i 6). Comparant aquestes dades amb les d'Alcover d'inicis del segle xx, es pot apreciar com hi ha hagut una gran expansió de les solucions amb [t], bàsicament cap al nord. Del perímetre inicial on hi havia [k] a inicis del segle xx, queden només al marge de l'expansió de [t] esmentada: el nord-est del Ripollès, l'Alta Garrotxa i el nord-oest de l'Alt Empordà. A la costa de la Selva i del nord del Maresme no hi trobem [t] però, com comentarem més avall, tampoc ja no hi apareix [k].

Així, sorgida inicialment al Baix Empordà i també en algunes altres localitats properes a aquesta comarca o al Gironès —limitant-nos a les localitats investigades, ens referim a Saus-Camallera i a Amer (*cf.* l'apartat 1.2.4)— la solució amb [t] s'hauria expandit amb força cap al nord al llarg del segle xx. Podem afegir-hi que les dades de Comas (1970: 29 i 31) ens informen de l'existència de [t] a Pau (Alt Empordà) ja en aquella data —en coexistència amb les formes amb [k].

A la inversa del que s'ha esdevingut per a [t], les realitzacions amb [k] han perdut àrea. Pel que fa, almenys, al segment poblacional estudiat, es pot dir que, en general, a la franja on va sorgir [t] el procés de substitució lingüística s'ha ja realitzat completament —en concret, no hem trobat formes amb [k] al Baix Empordà, al sud de l'Alt Empordà, a la meitat sud del Pla de l'Estanty, al nord-oest del Gironès ni al sud-est de la Garrotxa. D'altra banda —i també com a mínim per a la població investigada—, aquestes realitzacions haurien desaparegut de la costa de la Selva i del nord del Maresme; però aquí, tal com acabem de comentar més amunt, sense ser-hi substituïdes per les solucions amb [t].

11. Aquest nombre de poblacions és tenint en compte [k] i [t] conjuntament; fent el recompte de manera separada, serien sis poblacions en el cas de [t] i vuit en el cas de [k]. Si ara ens referíssim als informants, veuríem que per a vint no es va obtenir [t] al qüestionari i sí a la conversa dirigida; per a [k], aquest nombre va ser de dotze informants. Hi podem afegir que no hi va haver cap persona que presentés la característica al qüestionari i no a la conversa dirigida.

12. Si en comptes de poblacions comptabilitzem els informants, ens trobarem amb dues persones per a les quals vam poder captar [k] a la parla espontània i no ho havíem pogut fer a la conversa dirigida. Tenim que un dels tres informants de Girona va emetre tant realitzacions amb [t] com amb [k] a la parla espontània; això ha permès registrar [k] en aquesta localitat. D'altra banda, hi va haver un informant d'Amer només amb realitzacions /o/ final a la conversa dirigida que va emetre formes amb [k] a la parla espontània; aquesta població, però, ja comptava amb [k] a la conversa dirigida provinent d'un altre dels informants.

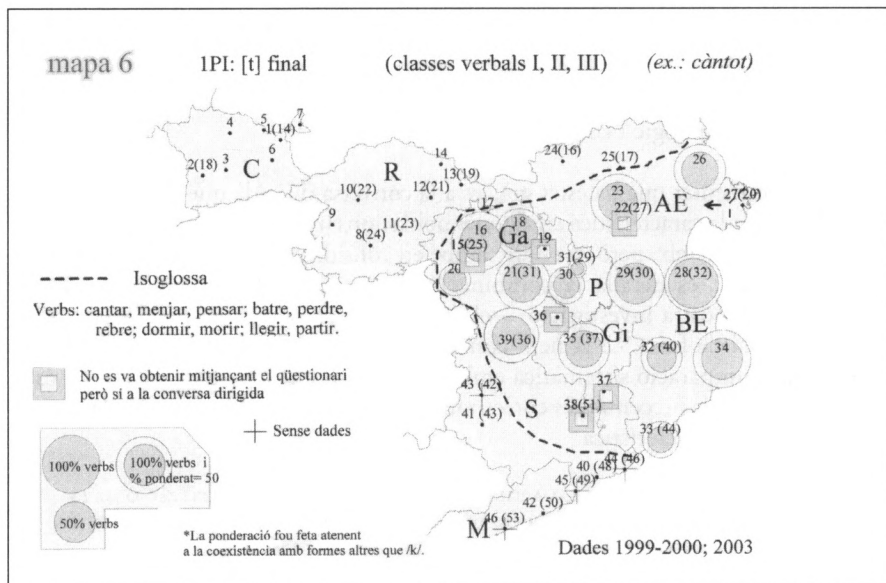

D'altra banda i arran del que s'ha exposat a l'apartat 1.2.1. sobre Figueres i Caldes de Malavella, sembla convenient concretar que, a la primera població, hi hem obtingut realitzacions amb [k] final ja en les respostes al qüestionari; per obtenir [t], però, ens ha calgut el concurs de la conversa dirigida. Pel que fa a Caldes de Malavella, hi hem obtingut tant realitzacions [k] com [t], però no mitjançant al qüestionari sinó a la conversa dirigida.

2.2.2 Coexistència de realitzacions amb [k] i amb [t]

Si superposem els mapes 5 i 6, ens podem adonar com a dotze de les poblacions examinades coexisteixen actualment per a la 1a. pers. sing. del present d'indicatiu les formes que finalitzen en /o+k/ i les que ho fan en /o+t/.

Fins i tot en dades idiolectals tenim consignada aquesta coexistència: l'hem constatat, dins de la conversa dirigida, per a una informant d'Olot, una d'Amer, un informant de Llers i un de Crespià; i, dins de la parla espontània, per a una informant de Girona i una de Besalú.

2.2.3 Comparació del perímetre actual amb el d'inici del segle xx

Prenent en consideració de manera conjunta les formes verbals amb [k] final i les que acaben en [t], i referint-nos necessàriament al segment poblacional estudiat, es pot apreciar com el perímetre que ocupava la característica a inicis del segle xx hauria perdut a l'actualitat només la costa de la Selva i la del nord del Maresme (cf. mapes 1-2, 5-6 i 3).

2.2.4 Augment de la presència d'/o/ final

A més a més de la desaparició de la característica de la costa de la Selva i del nord del Maresme (cf. §§ 2.2.1. i 2.2.3.) —cosa que comporta la presència única allà de les solucions en /o/, de manera coincident amb la varietat més general del català central— cal indicar que, a l'actualitat, les solucions amb /o/ estricta apareixen a totes les localitats de la zona en què hi ha la característica. Aquesta afirmació es manté si ens referim exclusivament a les dades aportades per la conversa dirigida.

Atès que, segons les dades d'Alcover (1906-28) —i referint-nos als vuit verbs examinats—, en algunes poblacions (Amer, Mieres, l'Escala, Girona) cap informant no havia realitzat a inicis del segle xx formes amb /o/ sense l'element [k] o [t] posterior, es pot constatar que, a la zona on encara avui dia es manté la

característica, hi ha hagut un augment de la presència de les realitzacions amb una simple /o/ final.

2.2.5 Context fonològic i context funcional

Hem ja esmentat que ha estat gràcies a la conversa dirigida que actualment hem pogut localitzar la característica en algunes poblacions (cf. §2.2.1). Un aprofundiment de la qüestió requereix, però, prendre també en consideració el context fonològic.

A la Taula 2 es detalla la combinació de contextos fonològics i funcionals possibles en la nostra investigació —el qüestionari només havia previst la posició del mot a final de frase,¹³ i ja hem comentat que la parla espontània recollida no permet una comparació sistemàtica amb la resta de contextos. S'hi indica, en cada cas, la mitjana dels percentatges corresponents als diversos informants i relatius a la realització de la característica.

TAULA 2 • MITJANA OBTINGUDA A PARTIR DELS PERCENTATGES DE REALITZACIÓ DE LA CARACTERÍSTICA QUE PRESENTAVEN ELS DIVERSOS INFORMANTS SEGONS ELS CONTEXTOS FONOLÒGICS I FUNCIONALS QUE EN CADA CAS S'INDIQUEN¹⁴

CONTEXT FONOLÒGIC POSTERIOR	CONTEXT FUNCIONAL	MITJANA % REALITZACIÓ
___##V [=mot començat en vocal]	conversa dirigida	85,56%
___## [=pausa]	conversa dirigida	51,61%
___##C [=mot començat en consonant]	conversa dirigida	32,11%
___## [=pausa]	respostes al qüestionari	24,92%

A partir d'aquestes dades, es pot extreure, d'una banda, una conclusió de tipus fonològic. Cenyint-nos necessàriament a l'únic context funcional amb dades per als tres contextos fonològics posteriors a la forma verbal possibles —és a dir, la conversa dirigida—, es pot apreciar com la gradació del nivell de realització de la característica és, en ordre decreixent, quan la forma verbal es troba: 1) davant vocal;

13. Tot i que cal dir, però, que, per a dues de les deu preguntes, ocasionalment algun informant va repetir el complement darrere el verb —de manera redundant per tal com, a la frase que l'enquestador li facilitava, aquell ja havia estat expressat en forma de clític preposat. És aquest el cas de «parteixo el pa» i de «penso en el viatge».

14. La mostra d'informants amb què s'ha treballat és de 36 (d'un total de 63 que havien emès realitzacions [k] / [t] en algun tipus de discurs). Tots els individus de la mostra presentaven formes verbals de 1a. pers. sing. per a cadascun dels quatre contextos que es detallen. S'hi pot afegir que el nombre total d'informants corresponents a les localitats on es va detectar la característica és 81 (és a dir, 27 poblacions x 3 informants): per a 18 d'aquests no vam obtenir realitzacions amb [k] / [t] en cap varietat funcional; la resta són els 63 a què hem fet referència.

2) davant pausa; 3) davant consonant. Aquest patró decreixent que s'obté tenint en compte el conjunt dels percentatges de realització dels diferents informants és també el que presenten la majoria —encara que no és el de tots. Així, veiem com una part dels millors resultats que hem obtingut a la conversa dirigida respecte al que s'esdevé a les respostes al qüestionari té una explicació fonològica.

Precisament en aquesta mateixa línia hem de dir que comptem, d'una banda, amb un comentari d'Alcover inclòs en un dels seus quaderns de camp i destinat a Vilanova d'Escornalbou (Baix Camp) —població amb formes del tipus *càntoc*— (Perea 1999a: 261) i, d'altra banda, amb dades de Ronjat (1930-41: §§554 i 829) relatives al provençal alpi —on localitza formes d'IPI amb finals *-oc* i *-ouc*, com *cànt[u]c* o *pàrlouc*. En ambdós casos s'evidencia el condicionament contextual fonològic que presenta la característica en aquelles àrees.¹⁵

Les dades de la Taula 2 ens poden servir, també, per confrontar els dos contextos funcionals *resposta al qüestionari* i *conversa dirigida*. Per a aquesta labor ens haurem de limitar a l'únic context fonològic compartit: aquell en què la forma verbal es troba seguida de pausa. Si establim la comparació esmentada, podem apreciar com la característica es manifesta en un grau major quan el context funcional és la conversa dirigida que no pas quan es tracta de les respostes al qüestionari.

Abans de concloure'n, però, que des d'un punt de vista funcional el context corresponent a la conversa dirigida que havíem preparat elicitava més la característica que no pas el qüestionari, creiem que s'hauria d'avaluar una darrera possible incidència fonètica: hi ha la particularitat que, en les respostes al qüestionari, les pauses es localitzen a final absolut de frase declarativa i, en la conversa dirigida, moltes d'aquestes pauses servien per connectar oracions juxtaposades; en el primer cas, ens trobaríem amb una entonació final descendent i la realització més aviat curta de la darrera síl·laba i, en el segon supòsit, s'hi trobarien també entonacions ascendents i una possible llargada major de la darrera síl·laba.¹⁶ Caldria, doncs, analitzar fins a quin punt les diferències de tipus fonètic descrites podrien haver condicionat una major o menor presència de [k].

Aquí potser convindria reportar que, en un estudi anterior (Adam 2002a), relatiu al morf /i/ de la 1a. pers. sing. del present d'indicatiu i basat en dades del

15. Pel que fa a Alcover, comenta en parlar de Vilanova d'Escornalbou: «La desinència *-uk* del present se diu especialment dins la frase i a final de frase no se sent tant» —encara que cal fer notar que no arriba a distingir si dins la frase la forma verbal precedeix vocal o bé precedeix consonant. Quant a Ronjat, assenyala per al provençal alpi unes realitzacions *-oc*, *-ouc* molt condicionades fonològicament: només en alguna localitat de l'àrea apareix la [k] en tots els contextos; a la resta, es troba exclusivament quan el mot següent és el pronom *iu*, *ie* 'jo' —pronom que actua de context vocàlic posterior a la forma verbal en frases interrogatives (ex. *pàrlouc iu?* 'parlo jo?', «[kàntuk ié]» 'canto jo?') Hi afegeix que les formes verbals d'IPI acabades en *-oc*, *-ouc* es documenten en aquella àrea ja el segle xv.

16. Sobre l'entonació, vegeu també Bonet & Lloret (1998: 212-217).

mateix treball de camp a què ens estem referint, els resultats havien estat precisament els inversos: el context funcional *resposta al qüestionari* havia aconseguit elicitar més la característica que el context funcional *conversa dirigida*.¹⁷

3. LA NATURALESA LINGÜÍSTICA DEL SEGMENT [k]

3.1 *Naturalesa fonètica vs. naturalesa morfològica*

3.1.1 Naturalesa fonètica

Diversos autors han considerat que els segments [k] o [t] de les formes verbals del tipus *càntoc* o *càntot* tenen només una funció fonètica: es tractaria d'una epítesi; és a dir, de l'addició d'un segment consonàntic a final de mot. Alcover (1909a: 302) fa referència a «epítesis o afix de la paraula per darrera». Agrupa les realitzacions verbals esmentades amb les de mots com *cort* 'cor' o *prèmit* 'premi' — els diversos exemples que dona són amb [t] final. Les formes verbals que assenyalava aquí, juntament amb les que s'indiquen a Alcover (1919: 519-521), corresponen a la classe verbal I i els acabaments són: [uk], [ut], [ik] (nord del català central); [uk] (Vilanova d'Escornalbou, Baix Camp); [ok] (alguns indrets del Priorat); [ek] (Torreblanca, Castelló de la Plana).

Recasens (1991: 224-225 i 247) qualifica aquests segments [k] o [t] d'epítesi postvocàlica. Pel que fa a la [k] d'aquestes formes verbals, l'ajunta a la de realitzacions com *còvec*, *ràvec*, *rebombòric*, *pórroc*, *cruc*, *nuc*. I, pel que fa a la [t], a la de realitzacions com *col·lègit*, *àpit*, *prèmit*, *còvet*, *ràvet*, *llebraut* 'llebrau' [rossellonès], *saraut* 'sarau' [rossellonès]. Hi afegeix, d'altra banda, que en català hi ha un major nombre de mots amb epítesi [t] que no pas amb epítesi [k] —del primer cas ens n'ofereix una llista de 35 mots i, del segon, una de 9 mots.¹⁸

17. En concret, en dues poblacions només es van aconseguir realitzacions d'/i/ gràcies al qüestionari. I, si ens referíssim a persones, el nombre és de cinc (corresponents a poblacions diferents); a més a més, no hi va haver cap persona amb presència d'/i/ a la conversa dirigida que no tingués manifestacions d'/i/ també a les respostes al qüestionari. Això és comprensible. En un qüestionari llarg i amb un ritme intens de preguntes, l'atenció de l'informant es relaxa moltes vegades; el fet de col·locar diverses preguntes sobre el mateix fenomen en diferents punts ajuda a poder captar per a la característica que es pretén examinar algun d'aquells moments. D'altra banda, es pot examinar un ampli ventall de lexemes, alguns dels quals potser poc usuals a l'actualitat; aquests darrers a vegades tenen més probabilitat de mantenir el tret morfològic antic (p.e. en dues poblacions les úniques realitzacions /i/ que hi vam obtenir corresponen a *complaui*, verb ja molt poc utilitzat). I a la inversa: en un tipus de conversa dirigida com el que hem descrit (cf. 2.1), l'informant pot controlar, en major o menor mesura, el que emet; el fet de dirigir-se a un desconegut ho justifica.

Pel que fa a les formes verbals concretes de què tracta, a les que acabem d'indicar ressenyades per Alcover, hi afegeix —per a la mateixa classe verbal I— [ik] (valencià, tortosí, B. Camp), [ek] (Baix Camp) i [uk] (al Priorat, juntament amb l'[ok] que ja havíem ressenyat). A partir de Recasens (1985: 175) podem completar el panorama del Baix Camp: [ek], [uk] a la classe II; i [ek], [ik], [uk] a la classe III.

Finalment, podem afegir-hi que, segons el que sembla desprendre's de la seva exposició, els segments [k] i [t] esmentats no només són considerats epítesis des del punt de vista sincrònic; la motivació del seu origen també hauria estat fonètica —tot i que en algun cas hi hauria pogut actuar l'analogia entre lexemes (vegeu també la nota 5).

Veny (1998: 39) esmenta les formes del tipus *càntot* i *càntoc* del nord del català central. I considera que ens trobem davant d'un «reforç oclusiu (dental o velar)».

3.1.2 Naturalesa morfològica

Pérez Saldanya (1998: 81-83) tracta de les formes verbals de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu amb [k] final —i no de les que contenen [t] final— i emmarca el tema dins dels supòsits de la morfologia natural.

Considera que formes com *càntec* (que assenyalava que són vives en algunes localitats septentrionals i meridionals del País Valencià sobretot entre els parlants més joves) o bé *càntoc*, *càntic* (que localitza al nord-est del Principat) s'expliquen per «l'intent de reduir dues formes sinònimes que presenten distribució complementària (la desinència vocàlica i la consonant velar) en una de sola, general per a totes les conjugacions, en la qual la presència de la vocal està condicionada per factors lèxics: [-(u)k], [-(i)k] o [-(e)k]». ¹⁹ Segons l'autor aquesta simplificació està justificada pels principis d'uniformitat i de transparència. ²⁰

Pel que fa al valencià, l'aparició de [k] a la classe I s'explicaria per l'existència prèvia de les formes de les classes II i III del tipus *perc* 'perdo', *dorc* 'dormo', *senc* 'sento' —usuals en aquell dialecte— i de les formes verbals de la subclasse [II, +ext.] compartides amb la major part del català (ex. *crec*, *prenc*). Respecte al nord-est del català central, la [k] de les tres classes verbals (I, II i III) en què apareix el segment s'aplegaria amb la de la subclasse [II, +ext.].

18. Cal assenyalat que el recompte que hem efectuat ha estat, en ambdós casos, tenint en compte també els exemples d'epítesi postconsonàntica.

19. Concretament, aquest condicionament lèxic seria que, segons la conjugació, podrien aparèixer unes o altres vocals.

20. Com indica Pérez Saldanya (1998: 23), aquests principis, relacionats amb l'universal de Humboldt, «fan referència a la tendència general a establir una relació biunívoca entre la forma i la funció de les unitats lingüístiques».

Gulsoy (1993: 44 i 424-425) havia ja assignat caràcter de desinència d'IPI a la /k/ de les classes verbals II i III valencianes. Ara Pérez Saldanya —com acabem d'exposar— vindria a donar caràcter morfemàtic a aquesta /k/ també per a la classe I del valencià i per a les classes verbals I, II i III del català central.

En aquesta mateixa direcció, podem indicar que, amb anterioritat, Blasco Ferrer (1985: 57, n. 39) s'havia referit a la [k] del català central i ja li havia concedit valor morfemàtic: «en mant dialecte oriental, arraconat per la pressió de la llengua normativa, es conserven formes amb un morfema *k* afegit en època tardana damunt de la *u* (< o) del català oriental».

3.2 *Naturalesa lingüística actual del segment [k] al nord del català central*

Tal com hem assenyalat en exposar els objectius de l'article, el nostre propòsit no era abordar un estudi de les formes d'IPI en [uk] (o [ut]), [ik], [ok], [ek] que abracés tot el domini lingüístic, ni tampoc indagar sobre l'origen primer de l'aparició de [k]. Ens limitem a apuntar aquí que, partint de les formes existents —ressenyades a §3.1.1.—, creiem que aquest estudi de tipus ampli hauria de ser, almenys en un primer nivell d'anàlisi, particular per a cada àrea en què es manifesta la característica, per tal com ens trobem davant de sistemes lingüístics no completament homòlegs. I que s'hauria de valorar en cada cas les causes possibles d'aparició de la [k]: (1) fonètiques; (2a) morfològiques dependents del paradigma; (2b) morfològiques relacionades amb els principis de naturalitat independents del sistema o paradigma.²¹

Si ens cenyim, doncs, al nord del català central i al que ha aportat l'anàlisi sincrònica i diacrònica que hi hem realitzat (cf. §1 i 2), creiem que el canvi lingüístic que s'hi ha produït del segment [k] pel segment [t] al llarg del segle xx ens permet afirmar que a l'actualitat ens trobem en aquesta àrea davant d'un element estrictament fonètic i no morfològic.

És cert que, dins dels paràmetres de la morfologia natural i partint del seu supòsit que [k] fos marca d'IPI, es podria considerar que *càntot* (1a. pers.) manté respecte a *canta* (3a. pers.) una oposició «altament icònica»,²² similar a la que presumiblement hi exercia *càntoc*: en ambdós casos el caràcter secundari (o menys natural) de la 1a. pers. respecte a la 3a. pers. (cf. Mayerthaler 1988: 21 i Wheeler 1993: 172) quedaria

21. Per a la descripció dels «principis de naturalitat morfològica dependents del sistema (o paradigma)», cf. Wurzel (1987: 59-96), Kilani-Scoch (1988: 101-111), Pérez Saldanya (1998: 25-27). Per als «principis de naturalitat independents del sistema» —és a dir el d'uniformitat, el de transparència i el d'iconicitat—, cf. Mayerthaler (1987: 25-58), Pérez Saldanya (1998: 22-25).

22. Vegeu els conceptes de «màximament icònic», «mínimament icònic», «no icònic» i «contraicònic» a Wurzel (1989: 50) i a Pérez Saldanya (1998: 24).

palès no només per una marca consistent en una diferència de timbre vocàlic (com s'escau amb *canto* respecte a *canta*) sinó per una marca que, a més a més de la diferència fonològica, comportaria una major llargada del mot i, doncs, l'assoliment d'un major nivell d'adequació entre el grau de naturalitat divers de les categories gramaticals implicades (1a. i 3a. pers. sing.) i les seves propietats construccionals corresponents —en concret, aquí, la llargada de les formes verbals.

La mateixa morfologia natural, però, no ens permetria avançar per aquesta via de considerar [t] morfològicament justificada. La circumstància que els verbs de la subclasse [II, +ext.] continuïn presentant [k] final (ex. *crec*) comprometria els mateixos principis d'uniformitat i transparència que abans aquesta disciplina havia apel·lat per justificar l'aparició de [k] a les formes *càntec*, *càntoc* o *càntic*.

Al marge de les argumentacions precedents, volem finalment esmentar l'aportació de dos idiolectes corresponents a l'àrea investigada, en els quals és manifest el caràcter fonètic que en el seu cas té el segment: vam recollir de la parla espontània d'una informant de Tortellà les realitzacions ['fosut] 'fóssiú' i [kən'tesut] 'cantéssiú';²³ i, d'una informant de Girona —que presentava nivells important d'*-ut* (fins i tot al qüestionari)—, tenim la frase «collir *alg[ut]* a terra» 'collir *algo* a terra'.

4. CONCLUSIONS

A inicis del segle xx, la característica ocupava, d'una manera molt aproximada, les comarques corresponents al bisbat de Girona: Garrotxa, nord-est del Ripollès, Alt Empordà (llevat de Cadaqués), Pla de l'Estany, Baix Empordà, Gironès, la Selva (excepte la zona d'Arbúcies) i nord del Maresme.

Pel que fa al segment poblacional estudiat i considerant [k] o [t] en conjunt, els límits actuals de la característica només haurien perdut el sector de la costa de la Selva i del nord del Maresme. Cal assenyalar, però, que dins de l'àrea en què apareix el tret lingüístic, hi ha hagut un augment de la presència de les solucions amb /o/ final.

Inicialment sorgida en un reduït sector de la zona en què es manifestava [k] (Baix Empordà i algunes localitats properes a aquesta comarca o al Gironès), la solució amb [t] ha anat substituint aquella al llarg del segle xx. On el canvi lingüístic es troba en una fase més avançada és precisament en aquell sector inicial o algunes zones adjacents: en general aquí la nostra investigació ja no hi ha localitzat [k].

23. En ambdós casos el mot es trobava davant de pausa.

A l'actualitat i en l'àrea de què aquí hem tractat, [k] té una naturalesa fonètica i no morfològica. Hem fonamentat aquesta assignació fonètica en per la permuta de [k] per [t] que s'ha anat produint al llarg del segle xx.

El context fonològic més idoni per a la manifestació de la característica ha estat quan la forma verbal precedeix un mot començat en vocal; en segon lloc, davant de pausa; i, finalment, quan precedeix un mot començat en consonant.

La conversa dirigida, que havia estat planificada expressament per elicitar formes de 1a. pers. sing. del present d'indicatiu, ha aconseguit realitzacions d'aquest tret lingüístic en un grau important. Una part, almenys, de la seva presència més elevada en el nostre tipus de conversa dirigida que en les respostes al qüestionari es justificaria per raons fonològiques.

MONTSERRAT ADAM AULINAS
Universitat de Barcelona

TAULA I

Baixa Cerdanya		Pla de l'Estany	
1 (14) Puigcerdà		30 Banyoles	
2 (18) Martinet		31 (29) Crespià	
3 Bellver de Cerdanya			
4 Meranges		Baix Empordà	
5 Guils de Cerdanya		32 (40) La Bisbal	
6 Fontanals de Cerdanya		33 (44) Sant Feliu de Guixols	
7 Llívia		34 Begur	
Ripollès		Gironès	
8 (24) Ripoll		35 (37) Girona	
9 Gombrèn		36 Canet d'Adri	
10 (22) Ribes de Freser		37 Cassà de la Selva	
11 (23) St. Joan de les Abadesses			
12 (21) Camprodon		La Selva	
13 (19) Rocabruna (municipi: Camprodon)		38 (51) Caldes de Malavella	
14 Espinavell		39 (36) Amer	
Garrotxa		40 (48) Lloret de Mar	
15 (25) Olot		41 (43) Arbúcies	
16 Sant Joan les Fonts		(42) St. Hilari Sacalm	
17 Oix (municipi: Montagut)		(46) Tossa de Mar	
18 Tortellà		(49) Blanes	
19 Besalú			
20 St. Esteve d'en Bas (municipi: Vall d'en Bas)		Maresme (nord)	
21 (31) Mieres		42 (50) Pineda de Mar	
		(53) Canet de Mar	
Alt Empordà			
22 (27) Figueres			
23 Llers			
24 (16) Maçanet de Cabrenys			
25 (17) Capmany			
26 Llançà			
27 (20) Cadaqués			
28 (32) L'Escala			
29 (30) Saus-Camallera-Llampaies (municipi: Saus)			

* Els nombres entre parèntesis corresponen a la numeració que tenia la població a Alcover (1906-1928). Els nombres no inclosos dins de parèntesis, a la numeració de la nostra investigació (1999-2000; 2003).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ADAM 2002a: Montserrat Adam Aulinas, «La isoglossa /i/ del present d'indicatiu: de l'any 1906 al 2000», a *Misc. Tavaní*, III, 271-288.
- ADAM 2002b: Montserrat Adam Aulinas, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia*, tesi de doctorat, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia.
- ALCOVER 1906-28: Antoni Maria Alcover, [materials recollits sobre flexió verbal, editats a Moll (1929-32) i Perea (1999b)].
- ALCOVER 1907: Antoni Maria Alcover, «Dietari de l'excursió filològica feta amb el Dr. Schädel dins el domini català, de 31 de juliol a 13 de setembre de 1906», *BDLC*, 3, 257-367.
- ALCOVER 1909a: Antoni Maria Alcover, «Una mica de dialectologia», *BDLC*, 4, 194-303.
- ALCOVER 1909b: Antoni Maria Alcover, «Un'altra mica d'exida filològica», *BDLC*, 4, 314-315.
- ALCOVER 1918: Antoni Maria Alcover, «Eixida filològica», *BDLC*, 10, 65-76.
- ALCOVER 1919: Antoni Maria Alcover, «Dialectes catalans i llur extensió i característiques principals», *BDLC*, 10, 519-522.
- ALCOVER 1922: Antoni Maria Alcover, «Dietari de l'Eixida Filològica per tot Catalunya i el Reynne de València de dia 26 de juny fins a 23 de novembre de 1921», *BDLC*, 12, 145-335.
- ALCOVER *Introducció*: Antoni Maria Alcover, «Introducció a l'enquesta de la conjugació catalana», a Perea (1999b: LXI-CVIII).
- ALCOVER & MOLL 1926: Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll, «Introducció», a *DCVB* I, I-LXXI.
- BLASCO FERRER 1985: Eduard Blasco Ferrer, «Les desinències de la primera persona del present d'indicatiu en català i en occità. Estudi diacrònic de morfosintaxi gal-loromànica», a *Misc. Badia*, II, 37-79.
- BONET & LLORET 1998: Eulàlia Bonet i Maria-Rosa Lloret, *Fonologia catalana*, Barcelona, Ariel.
- COMAS 1970: Josep Comas Causa, *Caracterització del parlar de Pau (Alt Empordà)*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres.
- COROMINES 1971: Joan Coromines, «Canvi d'o tancada inicial en o oberta», a *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 189-195.
- GULSOY 1993: Joseph Gulsoy, *Estudis de Gramàtica Històrica*, Barcelona-València, IIFV-PAM.
- KILANI-SCHOCH 1988: Marianne Kilani-Schoch, *Introduction à la morphologie naturelle*, Berna, Peter Lang.
- LABOV 1966: William Labov, «The Isolation of Contextual Styles», a *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, Center for Applied Linguistics, 90-135.
- MAYERHALER 1987: Willi Mayerthaler, «System-independent Morphological Naturalness», a *Leitmotifs in Natural Morphology*, ed. Wolfgang U. Dressler, Amsterdam, John Benjamins, 25-58.
- MAYERHALER 1988: Willi Mayerthaler, *Morphological Naturalness*, Ann Arbor, Karoma.
- MOLL 1929-32: Francesc de Borja Moll, «La flexió verbal en els dialectes catalans», *AORLL*, 2, 1929, 73-184 [1-112]; 3, 1930, 73-168 [1-96]; 4, 1931, 9-104 [1-96]; 5, 1932, 9-72 [1-64].
- PAYRATÓ 1998: Lluís Payrató, «Variació funcional, llengua oral i registres», a *Oralmnt. Estudis de variació funcional*, Barcelona, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona-PAM, 9-33.
- PEREA 1999a: Maria Pilar Perea, *Complements a «La flexió verbal en els dialectes catalans»*. *Dotze quaderns de camp d'Antoni M. Alcover*, Barcelona, Curial-PAM.

- PEREA 1999b: Maria Pilar Perea, *Compleció i ordenació de «La flexió verbal en els dialectes catalans» d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*, Barcelona, IEC.
- PEREA 2001: Maria Pilar Perea, «La metodologia de l'enquesta dialectal d'A.M. Alcover i de F. de B. Moll aplicada a *La flexió verbal en els dialectes catalans*», *ZfK*, 14, 98-127.
- PÉREZ SALDANYA 1998: Manuel Pérez Saldanya, *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.
- RECASENS 1985: Daniel Recasens i Vives, *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*, Barcelona, Curial-PAM.
- RECASENS 1991: Daniel Recasens i Vives, *Fonètica descriptiva del català. Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX*, Barcelona, IEC.
- RONJAT 1930-41: Jules Ronjat, *Grammaire istorique [sic] des parlars provençaux modernes*, Montpellier, Société des langues romanes; ed. facsímil a Ginebra-Marsella, Slatkine-Laffitte, 1980.
- VENY 1998: Joan Veny, *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologies*, Palma, Moll, dotzena edició augmentada.
- WHEELER 1993: Max W. Wheeler, «Changing Inflection: Verbs in North West Catalan», a *Hispanic Linguistic Studies in Honour of F.W. Hodcroft*, ed. D. Mackenzie i I. Michael, Llangrannog, Dolphin, 171-206.
- WURZEL 1987: Wolfgang U. Wurzel, «System-dependent Morphological Naturalness», a *Leitmotifs in Natural Morphology*, ed. Wolfgang U. Dressler, Amsterdam, John Benjamins, 59-96.
- WURZEL 1989: Wolfgang U. Wurzel, *Inflectional morphology and naturalness*, Dordrecht, Kluwer.